

MICHAEL J. SANDEL

Ενάντια στην τελειότητα

Η ΗΘΙΚΗ ΣΤΗΝ ΕΠΟΧΗ
ΤΗΣ ΓΕΝΕΤΙΚΗΣ ΜΗΧΑΝΙΚΗΣ

Μετάφραση
ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΓΚΙΝΟΣΑΤΗΣ

Επιμέλεια
ΚΩΣΤΑΣ ΛΙΒΙΕΡΑΤΟΣ

Πρόλογος, επιστημονική θεώρηση
ΙΟΡΔΑΝΗΣ ΨΗΜΜΕΝΟΣ

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΙΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος για την ελληνική έκδοση	9
Ευχαριστίες	29
1 Η ΗΘΙΚΗ ΤΗΣ ΕΝΙΣΧΥΣΗΣ	33
Προσδιορίζοντας την ανησυχία μας	36
Γενική μηχανική	40
2 ΒΙΟΝΙΚΟΙ ΑΘΛΗΤΕΣ	53
Το αθλητικό ιδεώδες: προσπάθεια εναντίον χαρίσματος	53
Ενίσχυση επιδόσεων: υψηλή και χαμηλή τεχνολογία	57
Η ουσία του παιχνιδιού	63
3 ΓΟΝΕΙΣ ΠΟΥ ΠΑΤΡΟΝΑΡΟΥΝ, ΠΑΙΔΙΑ ΜΕ ΠΑΤΡΟΝ	70
Διάπλαση και θέαση	70
Η πίεση για υψηλές επιδόσεις	80
4 Η ΠΑΛΑΙΑ ΕΥΓΟΝΙΚΗ ΚΑΙ Η ΝΕΑ	85
Η παλαιά ευγονική	86
Η ευγονική στην ελεύθερη αγορά	90
Φιλελεύθερη ευγονική	95
5 ΚΥΡΙΑΡΧΙΑ ΚΑΙ ΔΩΡΟ	103
Ταπεινοφροσύνη, υπευθυνότητα και αλληλεγγύη	103
Ενστάσεις	109
Το σχέδιο της κυριαρχίας	113
6 Επίλογος – ΗΘΙΚΗ ΤΟΥ ΕΜΒΡΥΟΥ:	
Η ΔΙΑΜΑΧΗ ΓΙΑ ΤΑ ΒΛΑΣΤΟΚΥΤΤΑΡΑ	117
Ερωτήματα περί βλαστοκυττάρων	118
Κλώνοι και περισσεύματα	120
Το ηθικό καθεστώς του εμβρύου	126
Σημειώσεις	141
Ευρετήριο	155

4

Η παλαιά ευγονική και η νέα

Η ευγονική ήταν ένα κίνημα με μεγάλες φιλοδοξίες – να βελτιώσει τη γενετική σύθεση της ανθρώπινης φυλής. Ο όρος, που σημαίνει «καλογεννημένος» (από το αρχαιοελληνικό *ευγενής*, μέσω του αγγλικού *eugenics*) επινοήθηκε το 1883 από τον Σερ Φράνσις Γκάλτον, εξάδελφο του Κάρολου Δαρβίνου, ο οποίος εφάρμοσε στατιστικές μεθόδους στη μελέτη της κληρονομικότητας¹. Πεπεισμένος ότι η κληρονομικότητα ορίζει το ταλέντο και το χαρακτήρα, θεώρησε ότι είναι εφικτό «να παραχθεί μια ιδιαίτερα προικισμένη φυλή ανθρώπων μέσα από προσεκτικούς γάμους στη διάρκεια αρκετών διαδοχικών γενεών»². Έκανε έκκληση «να εισαχθεί η ευγονική στην εθνική συνείδηση, σαν μια νέα θρησκεία», ενθαρρύνοντας τους χαρισματικούς ανθρώπους να επιλέξουν τους συντρόφους τους με ευγονικούς στόχους κατά νου. «Αυτό που η φύση κάνει τυφλά, αργά και ανελέητα, ο άνθρωπος μπορεί να το κάνει με πρόνοια, ταχύτητα και καλοσύνη ... Η βελτίωση του γένους μας μου φαίνεται ότι είναι ένας από τους υψηλότερους σκοπούς που είναι λογικό να επιδιώξουμε»³.

Η παλαιά ευγονική

Η ιδέα του Γκάλτον εξαπλώθηκε στην Αμερική, όπου πυροδότησε ένα λαϊκό κίνημα στις πρώτες δεκαετίες του εικοστού αιώνα. Το 1910, ο βιολόγος και σταυροφόρος της ευγονικής Τσαρλς Ντάβενπορτ άνοιξε το Γραφείο Ευγονικών Καταχωρίσεων (Eugenic Records Office) στο Κολντ Σπρινγκ Χάρμπορ του Λονγκ Άιλαντ. Αποστολή του ήταν να στείλει ερευνητές σε φυλακές, νοσοκομεία, πτωχοκομεία και ψυχιατρικά άσυλα σ' όλη τη χώρα για να συλλέξουν δεδομένα σχετικά με το γενετικό υπόβαθρο των λεγόμενων ανώμαλων. Με τα λόγια του Ντάβενπορτ, το σχέδιο συνίστατο στην καταλογογράφηση «των μεγάλων ροπών του ανθρώπινου πρωτοπλάσματος που διατρέχουν τη χώρα»⁴. Ο Ντάβενπορτ ήλπιζε πως τέτοια δεδομένα θα παρείχαν τη βάση για ευγονικές προσπάθειες να αποτραπεί η αναπαραγωγή των γενετικά ακατάλληλων.

Η σταυροφορία για την απαλλαγή του έθνους από το ελατωματικό πρωτόπλασμα δεν ήταν κανένα περιθωριακό κίνημα ρατσιστών και ιδιόρρυθμων. Το έργο του Ντάβενπορτ χρηματοδοτήθηκε από το Carnegie Institution, την κ. Χάριμαν, χήρα και κληρονόμο του μεγιστάνα ιδιοκτήτη της σιδηροδρομικής εταιρείας Union Pacific, και τον Τζων Ροκφέλερ Τζούνιορ. Κορυφαίοι προοδευτικοί μεταρρυθμιστές της εποχής συστρατεύθηκαν στην υπόθεση της ευγονικής. Ο Θίοντορ Ρούζβελτ έγραψε στον Ντάβενπορτ: «Κάποια μέρα θα συνειδητοποιήσουμε ότι το πρώτιστο καθήκον, το αναπόδραστο καθήκον του καλού πολίτη του σωστού τύπου είναι να αφήσει πίσω στον κόσμο το αίμα του· κι ότι δεν έχουμε καμιά δουλειά να επιτρέψουμε τη διαιώνιση πολιτών του λανθασμένου τύπου»⁵. Η Μάργκαρετ Σάγγκερ, πρωτοποριακή φεμινίστρια και υπέρμαχος του ελέγχου των γεννήσεων, προσχώρησε επίσης στην ευγονική: «Περισσότερα παιδιά από τους κατάλληλους, λιγότερα

από τους ακατάλληλους – αυτό είναι το κύριο ζήτημα του ελέγχου των γεννήσεων»⁶.

Ένα μέρος του προγράμματος ευγονικής ήταν παραινετικό και εκπαιδευτικό. Η Αμερικανική Εταιρεία Ευγονικής (American Eugenics Society) διοργάνωνε διαγωνισμούς «Καταλληλότερων Οικογενειών» σε δημόσιες εμποροπανηγύρεις σε κάθε πολιτεία της χώρας, δίπλα σε διαγωνισμούς κατοικίδιων ζώων. Οι διαγωνιζόμενοι κατέθεταν τα ευγονικά ιστορικά τους και υποβάλλονταν σε ιατρικές και ψυχολογικές εξετάσεις και τεστ ευφυΐας. Στις καταλληλότερες οικογένειες απονέμονταν έπαθλα. Ήδη κατά τη δεκαετία του 1920, παραδίδονταν μαθήματα ευγονικής σε 350 κολλέγια και πανεπιστήμια της χώρας, που επισήμαιναν στους προνομιούχους νεαρούς Αμερικανούς το αναπαραγωγικό καθήκον τους⁷.

Όμως το κίνημα της ευγονικής είχε και μια πιο σκληρή όψη. Οι υπέρμαχοί της ασκούσαν πίεση για νομοθεσία που θα απαγόρευε την αναπαραγωγή σε άτομα με ανεπιθύμητα γονίδια, και το 1907 η πολιτεία της Ιντιάνα υιοθέτησε τον πρώτο νόμο που προέβλεπε την αναγκαστική στείρωση των ψυχασθενών, των φυλακισμένων και των άπορων. Είκοσι εννέα πολίτες υιοθέτησαν εν τέλει νόμους αναγκαστικής στείρωσης και περισσότεροι από 60.000 γενετικά «ανεπαρκών» Αμερικανών στείρώθηκαν.

Το 1927, το Ανώτατο Δικαστήριο των ΗΠΑ επικύρωσε τη συνταγματικότητα των νόμων περί στείρωσης στη διαβόητη υπόθεση *Μπακ εναντίον Μπελ* (*Buck v. Bell*). Η υπόθεση αφορούσε την Κάρι Μπακ, μια δεκαεπτάχρονη ανύπαντρη μητέρα που είχε εγκλειστεί σε ίδρυμα για άτομα με διανοητική ανεπάρκεια στη Βιρτζίνια, με εντολή να υποβληθεί σε στείρωση. Ο δικαστής Όλιβερ Γουέντελ Χολμς έγραψε τη γνωμάτευση για την οκτώ προς ένα πλειοψηφία που υποστήριξε το νόμο περί στείρωσης: «Δεν είναι λίγες οι φορές που έχουμε δει το δη-

μόσιο συμφέρον να καλεί τους καλύτερους πολίτες να δώσουν τη ζωή τους. Θα ήταν παράδοξο να μην μπορεί να καλέσει εκείνους που ήδη υποσκάπτουν τη δύναμη του Κράτους να προβούν σε αυτές τις μικρότερες θυσίες ... Η αρχή που διέπει τον αναγκαστικό εμβολιασμό είναι ακούστως ευρεία ώστε να καλύπτει και την αφαίρεση των Φαλλόπειων σαλπίγγων. Αντί να περιμένει η κοινωνία να εκτελέσει εκφυλισμένους απογόνους για τα εγκλήματά τους, ή να τους αφήσει να πεθάνουν από την πείνα εξαιτίας της ηλιθιότητάς τους, είναι καλύτερο για όλο τον κόσμο να μπορεί να απαγορεύει στους έκδηλα ακατάλληλους να συνεχίζουν το είδος τους». Αναφερόμενος στο γεγονός ότι η μητέρα της Κάρι Μπακ και, κατά τα λεγόμενα, η κόρη της βρέθηκαν επίσης να έχουν διανοητική ανεπάρκεια, ο Χολμς κατέληξε: «Τρεις γενιές ηλιθίων είναι αρκετές»⁸.

Στη Γερμανία, η αμερικανική νομοθεσία περί ευγονικής βρήκε ένα θαυμαστή στο πρόσωπο του Αδόλφου Χίτλερ, ο οποίος, στο βιβλίο του *Ο αγών μου* (*Mein Kampf*), προσέφερε μια διατύπωση της ευγονικής πίστης: «Η απαίτηση να απαγορεύεται στους ανεπαρκείς ανθρώπους να διασπείρουν εξίσου ανεπαρκείς απογόνους είναι απαίτηση της πιο ξεκάθαρης λογικής και, εφόσον εκτελεστεί συστηματικά, αντιπροσωπεύει την πιο ανθρώπινη πράξη της ανθρωπότητας. Θα απαλλάξει εκατομμύρια δυστυχησμένων από βάσανα που δεν τους αξίζουν και θα επιφέρει επομένως μια αυξανόμενη βελτίωση της υγείας στο σύνολό της»⁹. Όταν κατέλαβε την εξουσία το 1933, ο Χίτλερ εξέδωσε έναν μεγαλεπήβολο νόμο περί στείρωσης, ο οποίος προκάλεσε τα εγκώμια των Αμερικανών ευγονιστών. Τα *Eugenical News*, έκδοση του Κολντ Σπρινγκ Χάρμπορ, δημοσίευσαν μια κατά λέξη μετάφραση του γερμανικού νόμου και σημείωσαν υπερήφανα τις ομοιότητές του με τον πρότυπο νόμο περί στείρωσης που είχε προταθεί από το αμερικανικό

κίνημα ευγονικής. Στην Καλιφόρνια, όπου το ευγονικό φρόνημα ήταν υψηλό, το περιοδικό των *Los Angeles Times* δημοσίευσε το 1935 μια αισιόδοξη περιγραφή της ναζιστικής ευγονικής. «Γιατί λέει ο Χίτλερ: “στειρώστε τους ακατάλληλους!”», ήταν ο ζωηρός τίτλος. «Εδώ ίσως είναι μια όψη της νέας Γερμανίας που η Αμερική, μαζί με τον υπόλοιπο κόσμο, δεν έχει κανένα περιθώριο να επικρίνει»¹⁰.

Τελικά ο Χίτλερ οδήγησε την ευγονική πέρα από τη στείρωση, στη μαζική δολοφονία και τη γενοκτονία. Με το τέλος του Δευτέρου Παγκοσμίου Πολέμου, τα νέα γύρω από τις ναζιστικές φρικαλεότητες συνέβαλαν στην υποχώρηση του αμερικανικού κινήματος ευγονικής. Οι αθέλητες στειρώσεις μειώθηκαν στις δεκαετίες του 1940 και '50, αν και ορισμένες πολιτείες συνέχισαν να τις κάνουν μέχρι και τη δεκαετία του '70. Το 2002 και το 2003, αφού δημοσιογραφικές έρευνες έφεραν στο φως της δημοσιότητας τις ευγονικές βαναυσότητες του παρελθόντος, οι κυβερνήτες των πολιτειών της Βιρτζίνια, του Όρεγκον, της Καλιφόρνιας, της Βόρειας Καρολίνας και της Νότιας Καρολίνας ζήτησαν επισήμως συγγνώμη από τα θύματα της αναγκαστικής στειρώσεως¹¹.

Η σκιά της ευγονικής επικρέμαται πάνω από τις σημερινές διαμάχες περί γενετικής μηχανικής και ενίσχυσης. Οι επικριτές της γενετικής μηχανικής υποστηρίζουν ότι η ανθρώπινη κλωνοποίηση, η ενίσχυση και η επιδίωξη παιδιών με πατρών δεν είναι τίποτα περισσότερο από μια «ιδιωτικοποιημένη» ευγονική της «ελεύθερης αγοράς». Οι υπέρμαχοι της ενίσχυσης απαντούν ότι οι γενετικές επιλογές που γίνονται ελεύθερα δεν είναι στ' αλήθεια ευγονικές, τουλάχιστον όχι με τη μειωτική σημασία που φέρει αυτός ο όρος. Αφαιρώντας τον καταναγκασμό, λένε, αφαιρεί κανείς αυτό ακριβώς που κάνει αποκρουστικές τις ευγονικές πολιτικές.

Ξεκαθαρίζοντας το παράδειγμα της ευγονικής, έχουμε άλ-

λο έναν τρόπο να αναμετρηθούμε με την ηθική της ενίσχυσης. Η ευγονική έβγαλε κακό όνομα εξαιτίας των ναζί. Όμως τι ακριβώς δεν πήγαινε καλά μ' αυτήν; Άραγε η ευγονική είναι απαράδεκτη μόνο στο βαθμό που είναι καταναγκαστική; Ή μήπως υπάρχει κάτι το επιλήψιμο ακόμη και στους μη καταναγκαστικούς τρόπους ελέγχου της γενετικής σύστασης της επόμενης γενιάς;

Η ευγονική στην ελεύθερη αγορά

Ας εξετάσουμε μια πρόσφατη ευγονική πολιτική που σταματάει λίγο πριν από τον καταναγκασμό. Τη δεκαετία του 1980, ο πρωθυπουργός της Σιγκαπούρης Λι Κουάν Γιου ανησυχούσε για το γεγονός ότι οι μορφωμένες γυναίκες της χώρας του γεννούσαν λιγότερα παιδιά από τις λιγότερο μορφωμένες. «Αν συνεχίσουμε να πολλαπλασιαζόμαστε μ' αυτό τον ασύμμετρο τρόπο», είπε, «δεν θα μπορέσουμε να κρατήσουμε το σημερινό μας επίπεδο». Φοβόταν ότι οι κατοπινές γενιές θα «στερέψουν από ταλέντα»¹². Για να αποτρέψει την παρακμή, η κυβέρνηση εγκαινίασε πολιτικές που θα ενθάρρυναν τους αποφοίτους πανεπιστημίων να παντρευτούν και να αποκτήσουν παιδιά – μια κρατική υπηρεσία γνωριμιών μέσω ηλεκτρονικού υπολογιστή, οικονομικά κίνητρα στις μορφωμένες γυναίκες για να τεκνοποιήσουν, μαθήματα ερωτοτροπίας στο προπτυχιακό πρόγραμμα σπουδών και δωρεάν κρουαζιέρες με «πλοία της αγάπης» για άγαμους απόφοιτους πανεπιστημίου. Ταυτόχρονα, σε γυναίκες χαμηλού εισοδήματος γυναίκες χωρίς απολυτήριο λυκείου, το κράτος πρόσφερε 4.000 δολάρια ως προκαταβολή για την αγορά διαμερίσματος χαμηλού κόστους – υπό τον όρο ότι θα ήταν διατεθειμένες να στειρωθούν¹³.

Η πολιτική της Σιγκαπούρης έφερε την ευγονική στην ελεύθερη αγορά: αντί να εξαναγκάζει τους μη ευνοημένους πολίτες να υποβληθούν σε στείρωση, τους πλήρωνε για να το κάνουν. Όμως όσοι βρίσκουν ηθικά αποτρόπαια τα παραδοσιακά ευγονικά σχέδια, μάλλον θα αναστατωθούν και με την εθελούσια σιγκαπουριανή εκδοχή. Κάποιοι μπορεί να προβάλουν την ένσταση ότι το δέλεαρ των 4.000 δολαρίων είναι οιονεί καταναγκασμός, ιδίως για φτωχές γυναίκες με περιορισμένες βιοτικές προοπτικές. Άλλοι μπορεί να υποστηρίξουν ότι ακόμη και οι κρουαζιέρες αγάπης για τους προνομιούχους είναι μέρος ενός κολεκτιβιστικού προγράμματος που παρεισφρεί σε αναπαραγωγικές επιλογές τις οποίες οι άνθρωποι θα έπρεπε να είναι ελεύθεροι να κάνουν από μόνοι τους, χωρίς το βαρύ χέρι ή το άγρυπνο μάτι του κράτους. (Απ' ό,τι λέγεται, οι πολιτικές αυτές δεν έγιναν δημοφιλείς μεταξύ των γυναικών, στις οποίες κακοφάνηκε η ιδέα ότι τις έσπρωχναν να «γεννοβολάνε» για τη Σιγκαπούρη)¹⁴. Ωστόσο, υπάρχουν κι άλλοι λόγοι για τους οποίους η ευγονική δεν είναι αποδεκτή: ακόμη κι εκεί όπου δεν υπεισέρχεται καταναγκασμός, υπάρχει ένα πρόβλημα με τη φιλοδοξία, ατομική ή συλλογική, να καθορίζουμε τα γενετικά χαρακτηριστικά των απογόνων μας βάσει προμελετημένου σχεδίου. Στις μέρες μας, αυτή η φιλοδοξία είναι λιγότερο πιθανό να εκφραστεί σε κρατικά επιχορηγούμενες ευγονικές πολιτικές απ' ό,τι σε πρακτικές τεκνοποίησης που επιτρέπουν στους γονείς να προσδιορίσουν και να επιλέξουν το είδος των παιδιών που θα αποκτήσουν.

Ο Τζέιμς Γουάτσον, ο βιολόγος που μαζί με τον Φράνσις Κρικ ανακάλυψε τη δομή διπλής έλικας του DNA, δεν βρίσκει τίποτα το επιλήψιμο στη γενετική μηχανική και την ενίσχυση, υπό τον όρο ότι είναι ελεύθερα επιλεγόμενες και όχι κρατικά επιβαλλόμενες. Κι ωστόσο, στον Γουάτσον, η γλώσσα της επιλογής συνυπάρχει με την παλαιά ευγονική ευαισθησία. «Αν

είστε πραγματικά ηλίθιος, εγώ θα 'λεγα ότι πρόκειται για αρρώστια», δήλωσε πρόσφατα στους *Times* του Λονδίνου. «Ποια είναι η αιτία που το κατώτερο 10% έχει πράγματι δυσκολία, ακόμη και στο δημοτικό; Πολλοί θα ήθελαν να πουν “Η φτώχεια – τέτοιου είδους πράγματα”. Όμως μάλλον δεν είναι. Θα ήθελα λοιπόν να ξεφορτωθώ αυτή την ιδέα, για να βοηθήσω το χαμηλότερο 10%»¹⁵.

Λίγα χρόνια νωρίτερα, ο Γουάτσον είχε εμπλακεί σε διαμάχη λέγοντας ότι, αν ανακαλυπτόταν ένα γονίδιο σχετικό με την ομοφυλοφιλία, μια έγκυος γυναίκα που δεν θα ήθελε ομοφυλόφιλο παιδί θα έπρεπε να είναι ελεύθερη να κάνει έκτρωση εφόσον το έμβρυο έφερε αυτό το γονίδιο. Απαντώντας στα επικριτικά σχόλια που προκάλεσε η δήλωσή του, απάντησε ότι δεν απομόνωνε τους ομοφυλόφιλους, αλλά διατράνωνε μια αρχή: οι γυναίκες θα έπρεπε να είναι ελεύθερες να κάνουν έκτρωση για οποιοδήποτε λόγο γενετικής προτίμησης – είτε οι εξετάσεις έδειχναν ότι το παιδί επρόκειτο να γεννηθεί δυσλεξικό, είτε χωρίς μουσικό ταλέντο, είτε πάλι πολύ κοντό για να παίξει μπάσκετ¹⁶.

Τα σενάρια του Γουάτσον δεν συνιστούν ιδιαίτερη πρόκληση για τους πολέμιους της άμβλωσης στο όνομα της ζωής, για τους οποίους κάθε έκτρωση αποτελεί ακατανόμαστο έγκλημα. Για εκείνους όμως που δεν προσυπογράφουν την άποψη περί δικαιώματος στη ζωή, τα σενάρια του Γουάτσον θέτουν ένα δύσκολο ερώτημα: αν είναι ηθικά προβληματικό να προσβλέπει κανείς στην άμβλωση για να αποφύγει ένα ομοφυλόφιλο ή ένα δυσλεξικό παιδί, μήπως αυτό δείχνει ότι κάτι δεν πάει καλά όταν ενεργούμε βάσει ευγονικών προτιμήσεων, ακόμη κι όταν δεν υπεισέρχεται καταναγκασμός;

Ας εξετάσουμε τη νεοσύστατη αγορά ωαρίων και σπερματοζωαρίων. Η τεχνητή γονιμοποίηση επιτρέπει στους επίδοξους γονείς να ψωνίσουν γαμέτες με τα γενετικά γνωρίσματα

που θέλουν να έχει το παιδί τους. Είναι ένας τρόπος σχεδιασμού παιδιών λιγότερο προβλέψιμος από την κλωνοποίηση ή την προεμφυτευτική γενετική διάγνωση. Προσφέρει όμως ένα καλό παράδειγμα τεκνοποιητικής πρακτικής, όπου η παλαιά ευγονική συναντά τον νέο καταναλωτισμό. Θυμηθείτε την αγγελία που εμφανίστηκε σε εφημερίδες επίλεκτων σχολών, προσφέροντας 50.000 δολάρια για ένα ωάριο νεαρής γυναίκας που να είναι τουλάχιστον 1,80 εκ., αθλητική, χωρίς σοβαρά οικογενειακά ιατρικά προβλήματα και με συνολική βαθμολογία στα τεστ δεξιότητων SAT 1.400 και πάνω. Πιο πρόσφατα άνοιξε ένας διαδικτυακός τόπος που ισχυρίζεται ότι δημοπρατεί ωάρια από μοντέλα μόδας των οποίων οι φωτογραφίες εμφανίζονται σ' αυτόν – με τιμές εκκίνησης από 15.000 μέχρι 150.000 δολάρια¹⁷.

Για ποιους λόγους, αν υπάρχουν, είναι η αγορά ωαρίων ηθικά επιλήσιμη; Αφού κανείς δεν υποχρεώνεται να αγοράσει ή να πουλήσει, δεν μπορεί να είναι κακή λόγω εξαναγκασμού. Κάποιοι μπορεί να ανησυχούν ότι οι υψηλές τιμές οδηγούν στην εκμετάλλευση των φτωχών γυναικών, συνιστώντας μια προσφορά που δεν έχουν το περιθώριο να αρνηθούν. Όμως τα σχεδιασμένα ωάρια που εξασφαλίζουν τις υψηλότερες τιμές είναι πιθανότερο να αναζητηθούν από τους προνομιούχους, όχι τους φτωχούς. Αν η αγορά για ωάρια πρώτης διαλογής μάς προκαλεί ηθικούς ενδοιασμούς, αυτό δείχνει ότι οι ανησυχίες περί ευγονικής δεν καταλαγιάζουν στο όνομα της ελευθερίας επιλογής.

Η ιστορία δύο τραπεζών σπέρματος βοηθάει να καταλάβουμε γιατί. Το Repository for Germinal Choice (Ταμειυτήριο Σπερματικής Επιλογής), μια από τις πρώτες στην Αμερική, δεν ήταν εμπορική επιχείρηση. Ιδρύθηκε το 1980 από τον Ρόμπερτ Γκράχαμ, έναν ευγονιστή φιλόδοξο αφιερωμένο στη βελτίωση του παγκόσμιου «γενετικού υλικού» (germ plasm)

και την καταπολέμηση της ανόδου των «οπισθοδρομούντων ανθρώπινων όντων»¹⁸. Το σχέδιό του ήταν να συλλέξει σπέρμα από νομπελίστες επιστήμονες και να το διαθέσει σε γυναίκες που αναζητούν δότες, με την ελπίδα να γεννηθούν υπερευφυή βρέφη. Όμως ο Γκράχαμ δυσκολεύτηκε να πείσει νομπελίστες να δωρίσουν το σπέρμα τους στο αλλόκοτο πρόγραμμα του κι έτσι αρκέστηκε στο σπέρμα φερέλπιδων νεαρών επιστημόνων. Η τράπεζα σπέρματος έκλεισε το 1999¹⁹.

Αντίθετα, η California Cryobank (Τράπεζα Κρυοκατάψυξης της Καλιφόρνιας), μια από τις κορυφαίες τράπεζες σπέρματος στον κόσμο, είναι μια κερδοσκοπική εταιρεία, χωρίς καμία ευγονική αποστολή²⁰. Ο Δρ. Κάπυ Ρόθμαν, συνιδρυτής της εταιρείας, μόνο περιφρόνηση τρέφει για την ευγονική του Γκράχαμ. Κι ωστόσο, τα κριτήρια που επιβάλλει η τράπεζα για τη στρατολόγηση δωτών σπέρματος δεν είναι λιγότερο απαιτητικά από εκείνα του Γκράχαμ. Η Cryobank έχει γραφεία στο Καίμπριτζ της Μασαχουσέτης, κάπου μεταξύ των πανεπιστημίων Χάρβαρντ και MIT, και στο Πάλο Άλτο της Καλιφόρνιας, κοντά στο Στάνφορντ. Αναζητεί δότες με αγγελίες στις εφημερίδες των πανεπιστημιούπολεων (προσφέροντας μέχρι και 900 δολάρια το μήνα) και αποδέχεται λιγότερο από το 3% των δωτών που κάνουν αίτηση.

Το μάρκετινγκ της Cryobank δίνει έμφαση στις πηγές υψηλού γοήτρου του σπέρματός της. Ο κατάλογος των δωτών της παρέχει λεπτομερείς πληροφορίες σχετικά με τα φυσικά χαρακτηριστικά, την εθνοτική προέλευση και τον ακαδημαϊκό προσανατολισμό τους. Έναντι μιας επιπλέον εισφοράς, οι υποψήφιοι πελάτες μπορούν να αγοράσουν τα αποτελέσματα μιας εξέτασης που αξιολογεί την ιδιοσυγκρασία και τον χαρακτήρολογικό τύπο του δότη. Ο Ρόθμαν αναφέρει ότι ο ιδανικός δότης σπέρματος της Cryobank έχει πανεπιστημιακό πτυχίο, ύψος 1,80, καστανά μάτια, ξανθά μαλλιά και λακκάκια –

όχι επειδή η εταιρεία θέλει να διαδώσει αυτά τα γνωρίσματα, αλλά επειδή αυτά είναι τα γνωρίσματα που θέλουν οι πελάτες της. «Αν οι πελάτες μας ήθελαν άτομα που εγκατέλειψαν το λύκειο, θα τους δίναμε άτομα που εγκατέλειψαν το λύκειο»²¹.

Δεν διαφωνούν όλοι με την εμπορία σπέρματος. Αλλά όποιος προβληματίζεται για την ευγονική διάσταση της τράπεζας σπέρματος νομπελιστών, θα πρέπει να προβληματιστεί εξίσου για την Citibank, έστω κι αν είναι προσανατολισμένη στους καταναλωτές. Ποια είναι στο κάτω-κάτω η ηθική διαφορά ανάμεσα στο σχεδιασμό παιδιών σύμφωνα μ' έναν ρητά ευγονικό σκοπό και το σχεδιασμό παιδιών σύμφωνα με τις επιταγές της αγοράς; Είτε ο στόχος είναι η βελτίωση του «γενετικού υλικού» της ανθρωπότητας, είτε η ικανοποίηση των προτιμήσεων των καταναλωτών, και οι δύο πρακτικές είναι ευγονικές στο μέτρο που μετατρέπουν τα παιδιά σε προϊόντα προμελετημένου σχεδίου.

Φιλελεύθερη ευγονική

Στην εποχή του γενώματος, η γλώσσα της ευγονικής κάνει την επανεμφάνισή της, όχι μόνο μεταξύ των επικριτών αλλά και μεταξύ των υποστηρικτών της ενίσχυσης. Μια επιδραστική σχολή αγγλοαμερικανών πολιτικών φιλοσόφων καλεί σε μια νέα «φιλελεύθερη ευγονική», εννοώντας με αυτό μη εξαναγκαστικές γενετικές ενισχύσεις που δεν περιορίζουν την αυτονομία του παιδιού. «Ενώ οι παλιομοδίτες αυταρχικοί ευγονιστές επεδίωκαν να παραγάγουν πολίτες από ένα μοναδικό κεντρικά σχεδιασμένο πρόπλασμα», γράφει ο Νίκολας Άγκαρ, «το διακριτικό γνώρισμα της νέας φιλελεύθερης ευγονικής είναι η κρατική ουδετερότητα»²². Οι κυβερνήσεις δεν λένε στους γονείς τι είδους παιδιά να σχεδιάσουν και οι γο-

νείς μπορούν να σχεδιάσουν στα παιδιά τους εκείνα μόνο τα γνωρίσματα που βελτιώνουν τις ικανότητές τους χωρίς να προκαταλαμβάνουν τις επιλογές ζωής τους.

Ένα πρόσφατο κείμενο περί γενετικής και δικαιοσύνης, γραμμένο από τους ειδικούς σε ζητήματα βιοηθικής Άλεν Μπιουκάναν, Νταν Μπροκ, Νόρμαν Ντάνιελς και Ντάνιελ Γουίλκερ, προσφέρει μια παρόμοια θεώρηση: Η «κακή φήμη της ευγονικής» οφείλεται σε πρακτικές που «θα μπορούσαν να αποφευχθούν σε ένα μελλοντικό πρόγραμμα ευγονικής». Το πρόβλημα με την παλαιά ευγονική ήταν ότι τα βάρη της έπεφταν δυσανάλογα στους αδύνατους και τους φτωχούς, οι οποίοι απομονώνονταν και στερώνονταν με άδικο τρόπο. Όμως, σύμφωνα με αυτούς τους ειδικούς, υπό τον όρο ότι τα οφέλη και τα βάρη της γενετικής βελτίωσης κατανέμονται δίκαια, τα ευγονικά μέτρα δεν έχουν τίποτα το επιλήψιμο και μπορεί μάλιστα να είναι ηθικά επιβεβλημένα²³.

Ο φιλόσοφος του δικαίου Ρόναλντ Ντουόρκιν υπερασπίζεται επίσης μια φιλελεύθερη εκδοχή ευγονικής. Όπως γράφει, δεν υπάρχει τίποτα κακό στη φιλοδοξία «να κάνουμε τις ζωές των μελλοντικών γενεών της ανθρωπότητας μακρύτερες, γεμιάτες περισσότερα ταλέντα και άρα επιτεύγματα. Απεναντίας, αν το να το παίζουμε θεοί σημαίνει να αγωνιζόμαστε για τη βελτίωση του είδους μας, εισάγοντας στα συνειδητά σχέδιά μας την απόφαση να βελτιώσουμε αυτό που ο Θεός-εκ προθέσεως ή η φύση τυφλά έκανε να εξελιχθεί μέσα στους αιώνες, τότε η πρώτη αρχή που ηθικού ατομικισμού επιτάσσει αυτό τον αγώνα»²⁴. Ο ελευθερόφρων φιλόσοφος Ρόμπερτ Νόζικ πρότεινε μια «γενετική υπεραγορά» που θα επιτρέψει στους γονείς να παραγγέλλουν παιδιά βάσει σχεδίου χωρίς να επιβάλλουν ένα μοναδικό σχέδιο στο σύνολο της κοινωνίας: «Αυτό το σύστημα της υπεραγοράς έχει το μεγάλο πλεονέκτημα ότι δεν προϋποθέτει μια συγκεντρωτική απόφαση

που θα παγίωνε τον μελλοντικό τύπο (ή τύπους) ανθρώπου»²⁵.

Ακόμη και ο Τζων Ρωλς, στο κλασικό του έργο *Μια θεωρία της δικαιοσύνης* (1971), προσέφερε μια σύντομη επιδοκιμασία της φιλελεύθερης ευγονικής. Όπως έγραφε, ακόμη και σε μια κοινωνία που συμφωνεί να μοιράζεται τα οφέλη και τα βάρη της γενετικής λοταρίας, είναι «προς το συμφέρον του καθενός να έχει περισσότερα φυσικά προσόντα. Αυτό του επιτρέπει να επιδιώξει ένα προτιμότερο σχέδιο ζωής». Τα συμβαλλόμενα μέρη του κοινωνικού συμβολαίου «θέλουν να διασφαλίσουν για τους απογόνους τους την καλύτερη γενετική προίκα (θεωρώντας τη δική τους παγιωμένη)». Επομένως οι ευγονικές πολιτικές όχι μόνο επιτρέπονται, αλλά επιβάλλονται ως ζήτημα δικαιοσύνης. «Έτσι, μια κοινωνία οφείλει συν τω χρόνω να λάβει μέτρα τουλάχιστον για να διατηρήσει το γενικό επίπεδο των φυσικών ικανοτήτων και να αποτρέψει τη διάδοση σοβαρών μειονεκτημάτων»²⁶.

Η φιλελεύθερη ευγονική είναι μεν ένα δόγμα λιγότερο επικίνδυνο από την παλαιά ευγονική, αλλά είναι και λιγότερο ιδεαλιστική. Παρ' όλη την τρέλα και τη σκοτεινότητά του, το κίνημα ευγονικής του εικοστού αιώνα γεννήθηκε με την επιδίωξη να βελτιώσει την ανθρωπότητα ή να προαγάγει τη συλλογική ευημερία ολόκληρων κοινωνιών. Η φιλελεύθερη ευγονική αποστρέφεται τις συλλογικές φιλοδοξίες. Δεν είναι ένα κίνημα κοινωνικής μεταρρύθμισης αλλά ένας τρόπος με τον οποίο προνομιούχοι γονείς μπορούν να αποκτήσουν το είδος παιδιών που θέλουν και να τα εξοπλίσουν με στόχο την επιτυχία σε μια ανταγωνιστική κοινωνία.

Όμως, παρά την έμφαση που δίνει στην ατομική επιλογή, η φιλελεύθερη ευγονική συνεπάγεται περισσότερο κρατικό καταναγκασμό απ' ό,τι αρχικά φαίνεται²⁷. Οι υπέρμαχοι της ενίσχυσης δεν βλέπουν καμία ηθική διαφορά ανάμεσα στη βελ-

τίωση των διανοητικών ικανοτήτων ενός παιδιού μέσω της παιδείας και στη βελτίωσή τους μέσω της γενετικής τροποποίησης. Το μόνο που έχει σημασία, από τη σκοπιά της φιλελεύθερης ευγονικής, είναι ότι ούτε η παιδεία ούτε η γενετική τροποποίηση παραβιάζει την αυτονομία του παιδιού ή «το δικαίωμά του σ' ένα ανοιχτό μέλλον»²⁸. Υπό τον όρο ότι η ενισχυμένη ικανότητα είναι ένα μέσο «παντός σκοπού» και δεν προδιαθέτει το παιδί για μια συγκεκριμένη σταδιοδρομία ή σχέδιο ζωής, είναι ηθικά επιτρεπτή.

Ωστόσο, με δεδομένο το καθήκον των γονέων να προάγουν την ευημερία των παιδιών τους (σεβόμενοι ταυτόχρονα το δικαίωμά τους σ' ένα ανοιχτό μέλλον), μια τέτοια ενίσχυση δεν είναι μόνο επιτρεπτή αλλά και επιβεβλημένη. Όπως το κράτος μπορεί να απαιτεί από τους γονείς να στέλνουν τα παιδιά τους στο σχολείο, έτσι μπορεί και να απαιτεί να χρησιμοποιούν γενετικές τεχνολογίες (υπό τον όρο ότι είναι ασφαλείς) για να αυξήσουν το δείκτη νοημοσύνης του παιδιού τους. Αυτό που έχει σημασία είναι να συνιστούν οι ικανότητες που ενισχύονται «μέσα γενικών σκοπών, χρήσιμα στην υλοποίηση σχεδόν οποιουδήποτε σχεδίου ζωής... Όσο πιο κοντά βρίσκονται τέτοιες ικανότητες σε μέσα αληθινά παντός σκοπού, τόσο λιγότερες αντιρρήσεις θα έπρεπε να υπάρχουν στην ενθάρρυνση ή ακόμη και την απαίτηση, από την πλευρά του κράτους, της γενετικής ενίσχυσης αυτών των ικανοτήτων»²⁹. Εφόσον εννοηθεί σωστά, η φιλελεύθερη «αρχή του ηθικού ατομικισμού» όχι μόνον επιτρέπει, αλλά και «επιτάσσει τον αγώνα» για να χαρίσουμε «στις μελλοντικές γενιές μακροημέρευση, ακόμη περισσότερο ταλέντο και, άρα, επιτυχία»³⁰. Έτσι η φιλελεύθερη ευγονική δεν απορρίπτει τελικά την κρατικά επιβαλλόμενη γενετική μηχανική· απαιτεί απλώς να σέβεται η όποια παρέμβαση την αυτονομία του σχεδιαζόμενου παιδιού.

Μολονότι η φιλελεύθερη ευγονική βρίσκει υποστήριξη από πολλούς αγγλοαμερικανούς ηθικούς και πολιτικούς φιλοσόφους, ο Γιούργκεν Χάμπερμας, ο πιο εξέχων πολιτικός φιλόσοφος της Γερμανίας, αντιτίθεται σ' αυτήν. Έχοντας πλήρη επίγνωση του σκοτεινού ευγονικού παρελθόντος της Γερμανίας, επιχειρηματολογεί ενάντια στη χρήση του εμβρυϊκού ελέγχου και του γενετικού χειρισμού για μη ιατρικές ενισχύσεις. Η θέση του ενάντια στη φιλελεύθερη ευγονική είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα επειδή πιστεύει ότι στηρίζεται εξ ολοκλήρου σε φιλελεύθερες προκείμενες και δεν χρειάζεται να επικαλεστεί πνευματοκρατικές ή θεολογικές αντιλήψεις. Η κριτική του στη γενετική μηχανική «δεν αποποιείται τις προκείμενες της μετα-μεταφυσικής σκέψης», πράγμα που σημαίνει ότι δεν εξαρτάται από κάποια συγκεκριμένη σύλληψη του αγαθού βίου. Ο Χάμπερμας συμφωνεί με τον Τζων Ρωλς ότι, αφού οι άνθρωποι στις νεότερες πλουραλιστικές κοινωνίες διαφωνούν σχετικά με την ηθική και τη θρησκεία, μια δίκαιη κοινωνία δεν θα έπρεπε να παίρνει θέση σε τέτοιες διαμάχες, αλλά, αντίθετα, να παραχωρεί σε κάθε άνθρωπο την ελευθερία να διαλέγει και να επιδιώκει τη δική του αντίληψη περί αγαθού βίου³¹.

Η γενετική παρέμβαση για την επιλογή ή τη βελτίωση παιδιών είναι επιλήψιμη, υποστηρίζει ο Χάμπερμας, επειδή παραβιάζει τις φιλελεύθερες αρχές της αυτονομίας και της ισότητας: Παραβιάζει την αυτονομία επειδή τα γενετικά προγραμματισμένα άτομα δεν μπορεί να θεωρούν ότι είναι «οι μοναδικοί δημιουργοί της ιστορίας της ζωής τους»³². Και υπονομεύει την ισότητα καταστρέφοντας τις «ουσιαστικά συμμετρικές σχέσεις μεταξύ ελεύθερων και ίσων ανθρώπων» διαμέσου των γενεών³³. Ένα μέτρο αυτής της ασυμμετρίας είναι ότι, από τη στιγμή που οι γονείς γίνονται οι σχεδιαστές των παιδιών τους, επιφορτίζονται αναπόφευκτα με μια ευθύνη για

τη ζωή τους, η οποία δεν μπορεί με κανένα τρόπο να είναι αμοιβαία³⁴.

Δικαίως αντιτίθεται ο Χάμπερμας στην ευγονική γονική φροντίδα, αδικώς όμως πιστεύει ότι τα επιχειρήματα εναντίον της μπορούν να θεμελιωθούν σε φιλελεύθερους και μόνο όρους. Οι υπέρμαχοι της φιλελεύθερης ευγονικής έχουν δίκιο όταν διατείνονται ότι τα σχεδιασμένα παιδιά δεν είναι λιγότερο αυτόνομα ως προς τα γενετικά τους γνωρίσματα από τα παιδιά που γεννιούνται με φυσικό τρόπο. Διότι δεν είναι αληθια βέβαια ότι, απόντων των ευγονικών χειρισμών, θα μπορούσαμε να επιλέγουμε από μόνοι μας τη γενετική κληρονομιά μας. Όσο για την ανησυχία του Χάμπερμας περί ισότητας και αμοιβαιότητας μεταξύ των γενεών, οι υπέρμαχοι της φιλελεύθερης ευγονικής μπορούν να απαντήσουν ότι η ανησυχία αυτή, καίτοι θεμιτή, δεν αφορά αποκλειστικά και μόνο τους γενετικούς χειρισμούς. Ο γονέας που αναγκάζει το παιδί του να εξασκείται ασταμάτητα στο πιάνο από την ηλικία των τριών, ή να χτυπάει μπάλες του τένις από την αυγή μέχρι το σούρουπο, ασκεί επίσης ένα είδος ελέγχου πάνω στη ζωή του παιδιού που με κανέναν τρόπο δεν μπορεί να είναι αμοιβαίος. Το ζήτημα, επιμένουν οι φιλελεύθεροι, είναι αν η γονική παρέμβαση, είτε ευγονική είναι είτε περιβαλλοντική, υπονομεύει την ελευθερία του παιδιού να επιλέξει το δικό του σχέδιο ζωής.

Μια ηθική της αυτονομίας και της ισότητας δεν μπορεί να εξηγήσει τι είναι επιλήψιμο στην ευγονική. Όμως ο Χάμπερμας έχει ένα περαιτέρω επιχειρήμα που κόβει πιο βαθιά, έστω κι αν δείχνει πέρα από τα όρια της φιλελεύθερης ή «μετα-μεταφυσικής» θεώρησης. Πρόκειται για την ιδέα ότι «βιώνουμε τη δική μας ελευθερία με αναφορά σε κάτι που, από την ίδια του τη φύση, δεν είναι στη διάθεσή μας». Για να σκεφτούμε τους εαυτούς μας ως ελεύθερους, πρέπει να μπορούμε να απο-

δώσουμε την προέλευσή μας «σε μια απαρχή που δεν βρίσκεται στη διάθεση του ανθρώπου», μια απαρχή που αναδύεται από «κάτι –όπως ο Θεός ή η φύση– το οποίο δεν βρίσκεται στη διάθεση κάποιου άλλου προσώπου». Ο Χάμπερμας λέει στη συνέχεια ότι η γέννηση, «όντας ένα φυσικό γεγονός, ανταποκρίνεται στην εννοιολογική απαίτηση της συγκρότησης μιας απαρχής που δεν μπορούμε να ελέγξουμε. Σπάνια η φιλοσοφία επιλήφθηκε αυτού του θέματος». Μια εξαίρεση, επισημαίνει, βρίσκεται στο έργο της Χάνα Άρεντ, η οποία θεωρεί τη «γεννησιμότητα» (natality), το γεγονός ότι τα ανθρώπινα όντα γεννιούνται και δεν φτιάχνονται, έναν όρο της ικανότητάς τους να εγκαινιάζουν δράση³⁵.

Ο Χάμπερμας θίγει, νομίζω, κάτι σημαντικό όταν διατείνεται ότι υπάρχει μια «σύνδεση ανάμεσα στην ενδεχομενικότητα της απαρχής μιας ζωής που δεν βρίσκεται στη διάθεσή μας και στην ελευθερία να δίνει κανείς στη ζωή του μια ηθική μορφή»³⁶. Γι' αυτόν, τούτη η σύνδεση έχει σημασία επειδή εξηγεί γιατί ένα γενετικά σχεδιασμένο παιδί είναι υπόχρεο και υπαγόμενο σ' ένα άλλο πρόσωπο (τον σχεδιαστή γονέα) κατά τρόπο που δεν ισχύει αντίστοιχα για ένα παιδί προερχόμενο από μια ενδεχομενική, απρόσωπη απαρχή³⁷. Όμως η ιδέα ότι η ελευθερία μας είναι συνυφασμένη με μια «απαρχή που δεν μπορούμε να ελέγξουμε» έχει και μια ευρύτερη σημασία: όποιο κι αν είναι το αποτέλεσμά της για την αυτονομία του παιδιού, η παρόρμηση να καταλυθεί η ενδεχομενικότητα και να ελεγχθεί το μυστήριο της γέννησης μειώνει τον σχεδιαστή γονέα και αποσαθρώνει τη γονική φροντίδα ως κοινωνική πρακτική που διέπεται από τους κανόνες της άνευ όρων αγάπης.

Αυτό μας φέρνει πίσω στην έννοια της χαρισματικότητας. Ακόμη και αν δε βλάπτει το παιδί ή δεν υποσκάπτει την αυτονομία του, η ευγονική γονική φροντίδα είναι επιλήψιμη επειδή

εκφράζει και εδραιώνει μια ορισμένη στάση απέναντι στον κόσμο – μια στάση ελέγχου και κυριαρχίας που αδυνατεί να εκτιμήσει το χαρισματικό χαρακτήρα των ανθρώπινων δυνάμεων και επιτευγμάτων, παραβλέποντας εκείνο το κομμάτι ελευθερίας που συνίσταται στη διαρκή διαπραγμάτευση με το δεδομένο.

5

Κυριαρχία και δώρο

Το πρόβλημα που τίθεται με την ευγονική και τη γενετική μηχανική είναι ότι αντιπροσωπεύουν τον μονόπλευρο θρίαμβο της θεληματικότητας πάνω στη χαρισματικότητα, της κυριαρχίας πάνω στο δέος, της διάπλασης πάνω στη θέαση. Γιατί όμως, μπορούμε να αναρωτηθούμε, ένας τέτοιος θρίαμβος πρέπει να μας προβληματίζει; Γιατί να μην αποτινάξουμε την ανησυχία μας για την ενίσχυση αναγνωρίζοντας πως δεν είναι παρά άλλη μια πρόληψη; Τι θα χανόταν, αλήθεια, αν η βιοτεχνολογία διέλυε μέσα μας την αίσθησή της χαρισματικότητας;

Ταπεινοφροσύνη, υπευθυνότητα και αλληλεγγύη

Από την άποψη της θρησκείας, η απάντηση είναι ξεκάθαρη: πιστεύοντας ότι τα ταλέντα και οι δυνάμεις μας οφείλονται ολότελα σ' εμάς τους ίδιους, παρανοούμε τη θέση μας στη δημιουργία, συγχέουμε το ρόλο μας μ' εκείνον του Θεού. Όμως η θρησκεία δεν είναι η μοναδική πηγή των λόγων για τους οποίους μπορεί να νοιαζόμαστε για τη χαρισματικότητα. Το ηθικό διακύβευμα μπορεί να περιγραφεί και με εγκόσμιους όρους. Αν η γενετική επανάσταση διαβρώσει την εκτίμηση του χαρι-

σματικού χαρακτήρα των ανθρώπινων δυνάμεων και επιτευγμάτων, θα μετασηματίσει τρία βασικά γνωρίσματα της ηθικής μας τοπιογραφίας – την ταπεινοφροσύνη, την υπευθυνότητα και την αλληλεγγύη.

Σ' έναν κοινωνικό κόσμο που πριμοδοτεί την κυριαρχία και τον έλεγχο, η γονική φροντίδα είναι σχολείο ταπεινοφροσύνης. Το γεγονός ότι νοιαζόμαστε τόσο για τα παιδιά μας κι ωστόσο δεν μπορούμε να επιλέξουμε το είδος παιδιού που θέλουμε μας διδάσκει ως γονείς να είμαστε ανοιχτοί στο απρόσκλητο. Μια τέτοια ανοιχτότητα είναι μια στάση στην οποία αξίζει να καταφάσκει κανείς, όχι μόνο μέσα στην οικογένεια αλλά και στον ευρύτερο κόσμο. Μας προσκαλεί να δεχτούμε το απρόσμενο, να ζήσουμε με τη διαφωνία, να συγκρατήσουμε την παρόρμηση του ελέγχου. Ένας κόσμος τύπου *Γκάτακα*, όπου οι γονείς θα είχαν συνηθίσει να προσδιορίζουν το φύλο και τα γενετικά γνωρίσματα των παιδιών τους, θα ήταν ένας κόσμος αφιλόξενος για το απρόσκλητο, μια περιφραγμένη κοινότητα σε μεγάλη κλίμακα.

Η κοινωνική βάση της ταπεινοφροσύνης επίσης θα αδυνάτιζε αν οι άνθρωποι έφταναν να συνηθίσουν τη γενετική αυτοβελτίωση. Η επίγνωση ότι τα ταλέντα και οι ικανότητές μας δεν οφείλονται ολότελα σ' εμάς τους ίδιους συγκρατεί τη ροπή μας προς την ύβρη. Αν η εμβιομηχανική έκανε πραγματικότητα το μύθο του «αυτοδημιούργητου ανθρώπου», θα ήταν δύσκολο να δούμε τα προσόντα μας ως δώρα για τα οποία είμαστε υπόχρεοι και όχι ως βιτεύγματα για τα οποία είμαστε υπεύθυνοι. (Τα γενετικά ενισχυμένα παιδιά θα εξακολουθούσαν βέβαια να είναι υπόχρεα και όχι υπεύθυνα για τα γνωρίσματά τους, αν και το χρέος θα πήγαινε περισσότερο στους γονείς τους και λιγότερο στη φύση, την τύχη ή τον Θεό.)

Πιστεύεται μερικές φορές ότι η γενετική ενίσχυση διαβρώνει την ανθρώπινη υπευθυνότητα παραμερίζοντας την

προσπάθεια και τον αγώνα. Όμως το πραγματικό πρόβλημα είναι η έκρηξη, όχι η διάβρωση, της υπευθυνότητας. Καθώς υποχωρεί η ταπεινοφροσύνη, η υπευθυνότητα επεκτείνεται σε τρομακτικές διαστάσεις. Αποδίδουμε λιγότερα στην τύχη και περισσότερα στην επιλογή. Οι γονείς γίνονται υπεύθυνοι για την επιλογή, ή τη μη επιλογή, των σωστών γνωρισμάτων για λογαριασμό των παιδιών τους. Οι αθλητές γίνονται υπεύθυνοι για την απόκτηση, ή τη μη απόκτηση, των προσόντων που θα βοηθήσουν την ομάδα τους να κερδίσει.

Μια από τις ευλογίες του να θεωρούμε τους εαυτούς μας πλάσματα της φύσης, του Θεού ή της τύχης είναι ότι δεν είμαστε εξ ολοκλήρου υπεύθυνοι γι' αυτό που είμαστε. Όσο περισσότερο γινόμαστε κύριοι της γενετικής κληρονομιάς μας, τόσο μεγαλύτερο είναι το βάρος που φέρουμε για τα προσόντα που έχουμε και τις επιδόσεις που πετυχαίνουμε. Σήμερα, όταν ένας μπασκετμπολίστας χάνει το ριμπάουντ, ο προπονητής του μπορεί να του καταλογίσει ότι βρισκόταν εκτός θέσης. Αύριο ενδέχεται να του καταλογίσει ότι είναι πολύ κοντός.

Ακόμη και τώρα, η αυξανόμενη χρήση φαρμάκων ενισχυτικών της επίδοσης στον επαγγελματικό αθλητισμό μετασχηματίζει ανεπαίσθητα τις προσδοκίες που έχει ο ένας παίκτης από τον άλλον. Στο παρελθόν, όταν ένας παίκτης δυσκολευόταν να σκοράρει, δεν μπορούσε παρά να αναθεματίσει την κακή του τύχη ή την κακή μέρα στην οποία βρέθηκε και να το δεχτεί με ψυχραιμία. Σήμερα, η χρήση αμφεταμινών και άλλων διεγερτικών είναι τόσο διαδεδομένη ώστε οι παίκτες που βγαίνουν στο γήπεδο χωρίς αυτά κατηγορούνται ότι «παίζουν γυμνοί». Ένας πρόσφατα συνταξιοδοτημένος παίκτης του πρωταθλήματος μπέιζμπολ δήλωσε στο *Sports Illustrated* ότι κάποιοι ρίπτες τα βάζουν με τους συμπαίκτες τους που παίζουν χωρίς ενισχυτικά: «Αν ο πρώτος ρίπτης ξέρει ότι βγαίνεις να παίξεις γυμνός, θυμώνει γιατί δεν του δίνεις όλα όσα μπορείς. Ο ρί-

πτης που πάει για μεγάλο παιχνίδι θέλει να είναι σίγουρος ότι “θα του δώσεις να καταλάβει” πριν από τον αγώνα»¹.

Η έκρηξη της υπευθυνότητας και τα ηθικά βάρη που δημιουργεί μπορεί να φανούν επίσης στους μεταβαλλόμενους κανόνες που συνοδεύουν τη χρήση του προγεννητικού γενετικού ελέγχου. Κάποτε, η γέννηση ενός παιδιού με σύνδρομο Ντάουν θεωρείτο ζήτημα τύχης. Σήμερα, πολλοί γονείς παιδιών με σύνδρομο Ντάουν ή άλλες γενετικές ανωμαλίες νιώθουν να επικρίνονται ή να κατηγορούνται². Ένα πεδίο που άλλοτε οριζόταν από τη μοίρα, έχει γίνει σήμερα μια αρένα επιλογών. Όποιες κι αν πιστεύει κανείς ότι πρέπει να είναι οι γενετικές συνθήκες που δικαιολογούν την παύση της κύησης (ή τη μη επιλογή ενός εμβρύου, στην περίπτωση της προεμφυτευτικής γενετικής διάγνωσης), η έλευση του γενετικού ελέγχου έχει δημιουργήσει ένα βάρος επιλογής και απόφασης που δεν υπήρχε πριν. Οι υποψήφιοι γονείς είναι ελεύθεροι να διαλέξουν αν θα προβούν σε προγεννητικό έλεγχο και αν θα κινηθούν ανάλογα με τα αποτελέσματα. Δεν είναι όμως στο χέρι τους να αποφύγουν το βάρος της επιλογής που δημιουργεί η νέα τεχνολογία. Ούτε μπορούν να μην εμπλακούν στο διευρυμένο πλαίσιο ηθικής υπευθυνότητας που συνοδεύει τις νέες συνθήκες και πρακτικές ελέγχου.

Η προμηθειική παρόρμηση είναι μεταδοτική. Στη γόνικη φροντίδα όπως και στον αθλητισμό, διαταράσσει και διαβρώνει τη χαρακτηριστική διάσταση της ανθρώπινης εμπειρίας. Όταν τα ενισχυτικά φάρμακα γίνονται κοινός τόπος, οι παίκτες που δεν προσφεύγουν σ' αυτά αισθάνονται ότι «παίζουν γυμνοί». Όταν ο γενετικός έλεγχος γίνεται ρουτίνα στη διαδικασία της κύησης, οι γονείς που τον αποφεύγουν θεωρείται ότι «πηγαίνουν στα τυφλά» και καθίστανται υπεύθυνοι για όποιο γενετικό ελάττωμα λάχει στο παιδί τους.

Παραδόξως, η έκρηξη της υπευθυνότητας για τη δική μας

μοίρα κι εκείνη των παιδιών μας μπορεί να αποδυναμώσει το αίσθημα της αλληλεγγύης προς εκείνους που είναι λιγότερο τυχεροί από μας. Όσο μεγαλύτερη συναίσθηση έχουμε της τυχαίας φύσης του πεπρωμένου μας, τόσο περισσότερους λόγους έχουμε να το μοιραστούμε με τους άλλους. Σκεφτείτε το ζήτημα της ασφάλισης. Καθώς οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν εάν και πότε θα τους βρουν διάφορα δεινά, συγκεντρώνουν σε κοινό ταμείο πόρους έναντι των κινδύνων αγοράζοντας ασφάλειες υγείας και ασφάλειες ζωής. Καθώς η ζωή ξεδιπλώνεται, οι υγιείς καταλήγουν να επιδοτούν τους μη υγιείς και όσοι φτάνουν σε προχωρημένη ηλικία καταλήγουν να επιδοτούν τις οικογένειες εκείνων που πεθαίνουν πριν την ώρα τους. Το αποτέλεσμα είναι ένα είδος αμοιβαιότητας από άγνοια. Ακόμη και χωρίς ένα αίσθημα αμοιβαίας υποχρέωσης, οι άνθρωποι συγκεντρώνουν τους κινδύνους και τους πόρους τους και μοιράζονται ο ένας το πεπρωμένο του άλλου.

Ωστόσο οι ασφαλιστικές αγορές μιμούνται την πρακτική της αλληλεγγύης μόνο στο βαθμό που οι άνθρωποι δεν γνωρίζουν τους κινδύνους που διατρέχουν. Ας υποθέσουμε ότι ο γενετικός έλεγχος εξελισσόταν σε σημείο που να μπορεί να προβλέψει αξιόπιστα το ιατρικό ιστορικό και το προσδόκιμο ζωής κάθε ανθρώπου. Όσοι ένιωθαν σιγουριά για την υγεία και τη μακροζωία τους θα άφηγαν το κοινό ταμείο, κάνοντας να εκτοξευτούν στα ύψη τα ασφάλιστρα όσων η υγεία προβλέπεται κακή. Η αλληλέγγυα διάσταση της ασφάλισης θα εξαφανιζόταν καθώς αυτοί με τα καλά γονίδια θα εγκατέλειπαν την ασφαλιστική συντροφιά εκείνων με τα κακά.

Το ενδεχόμενο οι ασφαλιστικές εταιρείες να χρησιμοποιούν γενετικά δεδομένα για να αποτιμούν τους κινδύνους και να ανατιμούν τα ασφάλιστρα οδήγησε πρόσφατα την αμερικανική Γερουσία να ψηφίσει νόμο για την απαγόρευση των γενετικών διακρίσεων στις ασφάλειες υγείας³. Αλλά ο μεγαλύτε-

ρος κίνδυνος, ομολογουμένως περισσότερο υποθετικός, είναι ότι η γενετική ενίσχυση, εφόσον γίνει ρουτίνα, θα δυσκολέψει την υπόθαλψη των ηθικών συναισθημάτων που απαιτεί η κοινωνική αλληλεγγύη.

Στο κάτω-κάτω, γιατί οι πετυχημένοι να χρωστούν οτιδήποτε στα λιγότερο προνομιούχα μέλη της κοινωνίας; Μια ισχυρή απάντηση σ' αυτό το ερώτημα κλίνει έντονα προς την έννοια της χαρισματικότητας. Τα φυσικά ταλέντα που επιτρέπουν στους πετυχημένους να ευδοκιμούν δεν οφείλονται στους ίδιους αλλά μάλλον στην καλή τους τύχη – αποτέλεσμα της γενετικής λοταρίας⁴. Αν τα γενετικά μας προσόντα είναι δώρα, κι όχι επιτεύγματα που μπορούμε να αξιώσουμε να μας πιστωθούν, τότε είναι σφάλμα και ματαιοφροσύνη να θεωρούμε ότι δικαιούμαστε το σύνολο των καρπών που δρέπουν σε μια οικονομία της αγοράς. Έχουμε επομένως μια υποχρέωση να μοιραστούμε αυτούς τους καρπούς μ' εκείνους που, χωρίς να είναι δικό τους το φταίξιμο, στερούνται ανάλογα δώρα.

Εδώ λοιπόν βρίσκεται η σύνδεση μεταξύ αλληλεγγύης και χαρισματικότητας: μια ζωντανή αίσθηση της ενδεχομενικότητας των χαρισμάτων μας – η επίγνωση ότι κανείς από μας δεν είναι ολότελα υπεύθυνος για την επιτυχία του – σώζει μια αξιοκρατική κοινωνία από το γλίστρημα στην αυτάρεσκη παραδοχή ότι η επιτυχία είναι το επιστέγασμα της αρετής, ότι οι πλούσιοι είναι πλούσιοι επειδή το αξίζουν περισσότερο από τους φτωχούς.

Αν η γενετική μηχανική μάς επέτρεπε να παρακάμψουμε τα αποτελέσματα της γενετικής λοταρίας, να αντικαταστήσουμε την τύχη με την επιλογή, ο χαρισματικός χαρακτήρας των ανθρώπινων δυνάμεων και επιτευγμάτων θα υποχωρούσε, και μαζί του ίσως η ικανότητα να βλέπουμε τους εαυτούς μας να μοιράζονται ένα κοινό πεπρωμένο. Οι πετυχημένοι θα έτειναν ακόμη περισσότερο απ' ό,τι τώρα να θεωρούν τους εαυτούς

τους αυτοδημιούργητους και αυτάρκεις, άρα εξ ολοκλήρου υπεύθυνους για την επιτυχία τους. Οι άνθρωποι που βρίσκονται στον πάτο της κοινωνίας δεν θα θεωρούνταν μειονεκτούντες, κι επομένως άξιοι κάποιου βαθμού αποζημίωσης, αλλά απλώς απροσάρμοστοι, κι επομένως άξιοι ευγονικής επιδιόρθωσης. Η αξιοκρατία, λιγότερο συγκρατημένη από την τύχη, θα γινόταν σκληρότερη και λιγότερο επιεικής. Καθώς η τέλεια γενετική γνώση θα καταργούσε το ομοίωμα αλληλεγγύης στις ασφαλιστικές αγορές, ο τέλειος γενετικός έλεγχος θα διάβρωνε την πραγματική αλληλεγγύη που αναδύεται όταν άνδρες και γυναίκες συλλογίζονται την ενδεχομενικότητα των προσόντων και των τυχών τους.

Ενοστάσεις

Το επιχείρημά μου κατά της ενίσχυσης είναι πιθανό να εγείρει τουλάχιστον δύο ενοστάσεις: ορισμένοι μπορεί να διαμαρτυρηθούν ότι είναι υπερβολικά θρησκευτικό· άλλοι μπορεί να αντιτείνουν ότι είναι μη πειστικό όσον αφορά τις συνέπειες. Η πρώτη ένσταση διατείνεται πως, όταν μιλάει κανείς για χάρισμα, προϋποθέτει έναν δότη. Αν αυτό είναι αλήθεια, τότε η θέση μου κατά της γενετικής μηχανικής και της ενίσχυσης είναι αναπόφευκτα θρησκευτική⁵. Εγώ υποστηρίζω, αντίθετα, ότι μια εκτίμηση της χαρισματικότητας της ζωής μπορεί να προκύψει είτε από θρησκευτικές είτε από εγκόσμιες πηγές. Ενώ κάποιιο πιστεύουν ότι ο Θεός είναι η πηγή του δώρου της ζωής και ότι το δέος προς τη ζωή είναι μια μορφή ευγνωμοσύνης στον Θεό, δεν χρειάζεται να έχει κανείς αυτή την πεποίθηση για να εκτιμά τη ζωή ως δώρο ή να εμφορείται από δέος προς αυτήν. Μιλάμε συχνά για το χάρισμα ενός αθλητή, ή ενός μουσικού, δίχως να κάνουμε κάποια παραδοχή ότι το χάρισμα

προέρχεται ή δεν προέρχεται από τον Θεό. Αυτό που εννοούμε είναι απλώς ότι το εν λόγω ταλέντο δεν οφείλεται εξ ολοκλήρου στον αθλητή ή το μουσικό· είτε έχει να ευχαριστήσει γι' αυτό τη φύση, είτε την τύχη, είτε τον Θεό, το ταλέντο είναι μια προίκα που υπερβαίνει τον έλεγχό του.

Με παρόμοιο τρόπο, οι άνθρωποι συχνά κάνουν λόγο για την ιερότητα της ζωής ή ακόμη και της φύσης, δίχως κατ' ανάγκη να ενστερνίζονται την ισχυρή μεταφυσική εκδοχή αυτής της ιδέας. Για παράδειγμα, κάποιοι ασπάζονται την αρχαία πεποίθηση ότι η φύση είναι ιερή, με την έννοια ότι είναι μαγεμένη ή σημαδεμένη από εγγενές νόημα ή εμπυχωμένη από θεία βούληση. Άλλοι, κατά την ιουδαιοχριστιανική παράδοση, βλέπουν την ιερότητα της φύσης να οφείλεται στη δημιουργία του σύμπαντος από τον Θεό. Κι άλλοι τέλος πιστεύουν ότι η φύση είναι ιερή, με την έννοια και μόνο ότι δεν είναι ένα απλό αντικείμενο στη διάθεσή μας, ανοιχτό σε όποια χρήση μπορεί να επιθυμούμε. Αυτές οι διάφορες εννοήσεις του ιερού επιμένουν όλες ότι δίνουμε αξία στη φύση και στα ζωντανά πλάσματα εντός της σαν να πρόκειται για κάτι παραπάνω από απλά εργαλεία· κάθε άλλη στάση δείχνει έλλειψη δέους, απουσία σεβασμού. Όμως αυτή η ηθική εντολή δεν χρειάζεται να βασίζεται σ' ένα μοναδικό θρησκευτικό ή μεταφυσικό υπόβαθρο.

Μπορεί να απαντήσει κανείς ότι οι μη θεολογικές αντιλήψεις περί ιερότητας και χαρίσματος δεν μπορούν εν τέλει να σταθούν από μόνες τους, αλλά πρέπει να ακουμπάνε σε δάνειες μεταφυσικές παραδοχές τις οποίες δεν αναγνωρίζουν. Αυτό είναι ένα βαθύ και δύσκολο ζήτημα που δεν μπορώ να αποπειραθώ να λύσω εδώ⁶. Ωστόσο αξίζει να σημειωθεί ότι φιλελεύθεροι στοχαστές από τον Λοκ και τον Καντ μέχρι τον Χάμπερμας αποδέχονται την ιδέα ότι η ελευθερία εξαρτάται από μια απαρχή ή μια θέση που υπερβαίνει τον έλεγχό μας. Για τον Λοκ, η ζωή και η ελευθερία μας, όντας αναπαλλοτρίωτα δικαι-

ώματα, δεν μας ανήκουν ώστε να μπορούμε να τα εκχωρήσουμε (μέσω της αυτοκτονίας ή της εθελούσιας πώλησής μας ως σκλάβων). Για τον Καντ, παρόλο που είμαστε οι δημιουργοί του ηθικού νόμου, δεν είμαστε ελεύθεροι να εκμεταλλευόμαστε τον εαυτό μας ή να τον μεταχειριζόμαστε ως αντικείμενο ίδια όπως δεν μπορούμε κάτι τέτοιο σε άλλους ανθρώπους. Και για τον Χάμπερμας, όπως είδαμε, η ελευθερία μας ως ισότιμων ηθικών όντων εξαρτάται από την ύπαρξη μιας απαρχής πέρα από τον ανθρώπινο έλεγχο ή χειρισμό. Μπορούμε να εννοήσουμε αυτές τις αντιλήψεις περί αναπαλλοτριώτων και απαραβίαστων δικαιωμάτων δίχως να ενστερνιστούμε κατ' ανάγκη τις όποιες θρησκευτικές συλλήψεις της ιερότητας της ανθρώπινης ζωής. Με παρόμοιο τρόπο, μπορούμε να εννοήσουμε την ιδέα της χαρισματικότητας και να αισθανθούμε το ηθικό βάρος της, είτε ανάγουμε στον Θεό είτε όχι την πηγή του δώρου.

Η δεύτερη ένσταση ερμηνεύει τη θέση μου κατά της ενίσχυσης ως στενά συνεπειοκρατική και τη βρίσκει ανεπαρκή για τους εξής λόγους: Η επισήμανση των πιθανών επιπτώσεων της εμβιομηχανικής στην ταπεινοφροσύνη, την υπευθυνότητα και την αλληλεγγύη μπορεί να είναι πειστική για όσους εκτιμούν αυτές τις αρετές. Εκείνοι όμως που ενδιαφέρονται περισσότερο να διασφαλίσουν ένα ανταγωνιστικό πλεονέκτημα για τα παιδιά τους ή για τον εαυτό τους μπορεί να αποφασίσουν ότι τα οφέλη που προκύπτουν από τη γενετική ενίσχυση υπερακοντίζουν τις υποτιθέμενες δυσμενείς επιπτώσεις της στους κοινωνικούς θεσμούς και τα ηθικά συναισθήματα. Επιπλέον, ακόμη κι αν δεχτούμε ότι η επιθυμία για κυριαρχία είναι κακή, ένα άτομο που την επιδιώκει μπορεί να πετύχει κάποιο αντισταθμιστικό ηθικό αγαθό – λόγου χάρη, μια θεραπεία για τον καρκίνο. Γιατί λοιπόν να δεχτούμε ότι το «κακό» της κυριαρχίας υπερακοντίζει κατ' ανάγκη το καλό που μπορεί να επιφέρει;⁷

Σ' αυτή την ένσταση απαντώ πως δεν εννοώ να στηρίξω τη θέση μου κατά της ενίσχυσης σε συνεπειοκρατικές εκτιμήσεις, τουλάχιστον όχι με τη συνήθη έννοια του όρου. Το επιχείρημά μου δεν είναι ότι η γενετική μηχανική είναι επιλήψιμη επειδή τα κοινωνικά κόστη είναι πιθανό να υπερβαίνουν τα οφέλη. Ούτε ισχυρίζομαι ότι οι άνθρωποι που παρεμβαίνουν εμβιομηχανικά στα παιδιά τους ή τον εαυτό τους κινούνται κατ' ανάγκη από μια επιθυμία κυριαρχίας, κι ότι το κίνητρο αυτό είναι μια αμαρτία που κανένα καλό αποτέλεσμα δεν θα μπορούσε να την υπερβεί. Λέω, αντίθετα, ότι το ηθικό διακύβευμα στη διαμάχη περί ενίσχυσης δεν συλλαμβάνεται πλήρως με τις οικείες κατηγορίες της αυτονομίας και των δικαιωμάτων, από τη μια πλευρά, και με τους υπολογισμούς κόστους και οφέλους, από την άλλη. Η ενίσχυση με απασχολεί όχι ως ατομικό πάθος αλλά ως συνήθεια του νου και τρόπος ύπαρξης⁸.

Τα μεγαλύτερα διακυβεύματα είναι δύο ειδών. Το ένα αφορά την τύχη των ανθρώπινων αγαθών που ενσαρκώνονται σε σημαντικές κοινωνικές πρακτικές – κανόνες της άνευ όρων αγάπης και ανοιχτότητα στο απρόσκλητο, στην περίπτωση της γονικής φροντίδας· εξύμνηση φυσικών ταλέντων και χαρισμάτων σε αθλητικά και καλλιτεχνικά εγχειρήματα· ταπεινοφροσύνη μπροστά σε όποιο προνόμιο έχει κανείς και προθυμία να μοιραστεί τους καρπούς της καλής τύχης μέσα από θεσμούς κοινωνικής αλληλεγγύης. Το άλλο αφορά τον προσανατολισμό μας στον κόσμο που κατοικούμε και το είδος της ελευθερίας στο οποίο αποβλέπουμε.

Είναι δελεαστικό να σκεφτούμε ότι ο εμβιομηχανικός σχεδιασμός των παιδιών μας και του εαυτού μας με στόχο την επιτυχία σε μια ανταγωνιστική κοινωνία είναι μια άσκηση ελευθερίας. Όμως η αλλαγή της φύσης μας ώστε να προσαρμοστεί στον κόσμο, αντί για το αντίστροφο, είναι στην πραγματικότητα η βαθύτερη μορφή αποδυνάμωσης. Μας αποσπά από τον

κριτικό αναστοχασμό του κόσμου και νεκρώνει την παρόρμηση για κοινωνική και πολιτική βελτίωση. Αντί να χρησιμοποιήσουμε τις νέες γενετικές δυνάμεις μας για να ισιώσουμε «το στραβό ξύλο της ανθρωπότητας»⁹, θα έπρεπε να κάνουμε ό,τι μπορούμε ώστε να δημιουργήσουμε κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες πιο φιλόξενες στα χαρίσματα και τους περιορισμούς των ατελών ανθρώπινων όντων.

Το σχέδιο της κυριαρχίας

Στα τέλη της δεκαετίας του 1960, ο Ρόμπερτ Σινσχάιμερ, μοριακός βιολόγος στο California Institute of Technology, διέκρινε το σχήμα των πραγμάτων που έρχονταν. Σ' ένα άρθρο με τίτλο «Η προοπτική της σχεδιασμένης γενετικής αλλαγής», διατεινόταν ότι η ελευθερία της επιλογής θα δικαίωνε τη νέα γενετική και θα τη διαχώριζε από την απαξιωμένη ευγονική του παρελθόντος: «Η εφαρμογή της παλαιότερης ευγονικής του Γκάλτον και των διαδόχων του θα είχε απαιτήσει ένα τεράστιο κοινωνικό πρόγραμμα που θα εκτυλισσόταν επί πολλές γενιές. Ένα τέτοιο πρόγραμμα δεν θα μπορούσε να εγκαινιαστεί χωρίς τη συναίνεση και τη συνεργασία μιας μεγάλης μερίδας του πληθυσμού και θα ήταν συνεχώς υποκείμενο σε κοινωνικό έλεγχο. Αντίθετα, η νέα ευγονική θα μπορούσε, τουλάχιστον από άποψη αρχής, να εφαρμοστεί σε μάλλον ατομική βάση, σε μία γενιά, και χωρίς να υπόκειται στους υπάρχοντες περιορισμούς»¹⁰.

Σύμφωνα με τον Σινσχάιμερ, η νέα ευγονική θα ήταν εθελούσια αντί για εξαναγκαστική, καθώς και πιο ανθρώπινη. Αντί να απομονώνει και να εξαλείφει τους ακατάλληλους, θα τους βελτίωνε. «Η παλαιά ευγονική θα είχε απαιτήσει μια συνεχή επιλογή για την αναπαραγωγή των κατάλληλων και το ξε-

πάστρεμα των ακατάλληλων. Η νέα ευγονική θα επέτρεπε κατ' αρχήν τη μετατροπή όλων των ακατάλληλων στο υψηλότερο γενετικό επίπεδο»¹¹.

Ο ύμνος του Σινσχάιμερ στη γενετική μηχανική συνέλαβε τη μεθυστική, προμηθειική αυτοεικόνα της εποχής. Έγραψε για την ελπίδα να διασωθούν «οι χαμένοι αυτής της χρωμοσωμικής λοταρίας που καναλιζάρει τόσο άτεγκτα τα ανθρώπινα πεπρωμένα μας», στους οποίους συμπεριλαμβάνονται όχι μόνο εκείνοι που γεννήθηκαν με γενετικά ελαττώματα αλλά και «τα 50 εκατομμύρια “κανονικών” Αμερικανών με δείκτη νοημοσύνης κάτω από τις 90 μονάδες». Όμως έβλεπε επίσης ότι διακυβεύοταν κάτι μεγαλύτερο από μια βελτίωση στις «αλόγιστες, προαιώνιες ζαριές» της φύσης. Στις νέες τεχνολογίες της γενετικής παρέμβασης λάνθανε μια νέα, πιο εξυψωμένη θέση για τους ανθρώπους μέσα στον κόσμο: «Καθώς διευρύνουμε την ελευθερία του ανθρώπου, μειώνουμε τους περιορισμούς του και αυτό που πρέπει να δέχεται ως δεδομένο». Ο Κοπέρνικος και ο Δαρβίνος είχαν «υποβιβάσει τον άνθρωπο από τη λαμπρή και ένδοξη θέση του στο επίκεντρο του σύμπαντος», αλλά η νέα βιολογία θα αποκαθιστούσε τον κεντρικό του ρόλο. Στον καθρέφτη της νέα μας γενετικής γνώσης θα βλέπαμε τον εαυτό μας σαν κάτι περισσότερο από έναν απλό κρίκο στην αλυσίδα της εξέλιξης: «Μπορούμε να γίνουμε ο φορέας της μετάβασης σ' ένα ολόκληρο νέο επίπεδο της εξέλιξης. Πρόκειται για ένα κοσμολογικό γεγονός»¹².

Υπάρχει κάτι το ελκυστικό, ακόμη και μεθυστικό, στο όραμα μιας ανθρώπινης ελευθερίας που δεν δεσμεύεται από το δεδομένο. Δεν αποκλείεται μάλιστα η γοητεία εκείνου του οράματος να έπαιξε ένα ρόλο στην έλευση της εποχής του γενώματος. Συχνά θεωρείται ότι οι δυνάμεις της ενίσχυσης που διαθέτουμε σήμερα ανέκκυψαν ως ακούσιο παραπροϊόν της βιοϊατρικής προόδου – η γενετική επανάσταση ήρθε, τρόπον

τινά, για να θεραπεύσει τις ασθένειες, αλλά παρέμεινε για να μας δελεάζει με την προοπτική της ενίσχυσης των επιδόσεών μας, του σχεδιασμού των παιδιών μας και της τελειοποίησης της φύσης μας. Αυτή όμως μπορεί να είναι μια αναποδογυρισμένη όψη της ιστορίας. Είναι επίσης δυνατό να θεωρήσουμε τη γενετική μηχανική ως την έσχατη έκφραση της θέλησής μας να δούμε τους εαυτούς μας καβάλα στον κόσμο, κύριους της φύσης μας. Όμως αυτό το όραμα της ελευθερίας είναι ελαττωματικό. Απειλεί να εξοστρακίσει την εκτίμηση της ζωής ως δώρου και να μας αφήσει χωρίς τίποτα που να προσφέρεται στην κατάφαση ή τη θέασή μας, έξω από την ίδια μας τη θέληση.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Ηθική του εμβρύου: Η διαμάχη για τα βλαστοκύτταρα

Αντιπαρατιθέμενος στη γενετική ενίσχυση, επιχειρηματολόγησα ενάντια στον μονόπλευρο θρίαμβο της κυριαρχίας πάνω στο δέος και προέτρεψα να επαναδιεκδικήσουμε μια εκτίμηση της ζωής ως δώρου. Αλλά υποστήριξα επίσης ότι υπάρχει μια διαφορά μεταξύ ίασης και ενίσχυσης. Η ιατρική παρεμβαίνει στη φύση, αλλά επειδή δεσμεύεται από το στόχο της αποκατάστασης της κανονικής ανθρώπινης λειτουργίας, δεν αντιπροσωπεύει μια αχαλίνωτη πράξη ύβρεως ή μια απόπειρα κυριαρχίας. Η ανάγκη ίασης προκύπτει από το γεγονός ότι ο κόσμος δεν είναι τέλειος και ολοκληρωμένος, αλλά έχει διαρκώς ανάγκη από ανθρώπινη παρέμβαση και επιδιόρθωση. Καθετί το δεδομένο δεν είναι καλό. Η ευλογία και η ελonoσία δεν είναι δώρα και καλό θα ήταν να τις εξαλείψουμε.

Το ίδιο μπορεί να λεχθεί και για το διαβήτη, τη νόσο του Πάρκινσον, την αμυοτροφική πλευρική σκλήρυνση και τις κακώσεις του νατιαίου μυελού. Ένα από τα πιο ελπιδοφόρα πεδία για ανθρώπους που έχουν προσβληθεί από αυτές τις νόσους είναι η έρευνα των βλαστοκυττάρων. Σύγτομα οι επιστήμονες θα είναι σε θέση να αφαιρούν βλαστοκύτταρα από ένα πρόωμο έμβρυο και να τα καλλιεργούν προκειμένου να μελετή-